

Сабилова Р.К., Кужиев Б.С.,
Мукашева А.Д.

**Заманауи қоғамда жастар
арасындағы жұмыссыздықты
шешу жолдары**

Мақалада еліміздің қалаларындағы жастардың әлеуметтік-экономикалық мәселелері айтылады. Жастар арасындағы жұмыссыздық, еңбекпен қамту мәселелері бойынша статистикалық деректер кеңінен сараланған. Жастар арасындағы жұмыссыздықтың негізгі себептері анықталған: жұмыс жасау тәжірибесінің жоқтығы, төмен жалақы, төмен бәсекеге қабілеттілік, тұрғылықты жерлерінде жұмыс орындарының болмауы. Қазақстан студенттер саны жағынан әлемдік көшбасшы қатарында болғанымен, кәсіби дипломдары бар жас азаматтар мамандығы бойынша талап етілмейді немесе олар ұзақ мерзімде басқа бағытта жұмыс жасағысы келмейтіндігінен жұмыссыздық қатарында.

Жұмыспен қамту мәселелерін тиімді шешу үшін бірқатар шаралар қабылдау, соның ішінде заңнамалық тұрғыда ұсыныстар берілді. Атап айтқанда жұмыс берушілер, жұмыспен қамту органдары мен оқу орындары арасындағы өзара қарым-қатынастардың бірыңғай жүйесін жасақтау қажеттілігі ұсынылады.

Сонымен қатар жастардың әлеуметтік-экономикалық мәртебесін жақсарту бағытында қолға алынған мемлекеттік шаралар қамтылып отыр. Жүргізілген зерттеудің негізінде қала жастарын келешекте әлеуметтік-экономикалық жағынан бейімдеу мәселесінде мемлекеттік жастар саясатын жетілдіру бойынша ұсыныстар беріледі.

Түйін сөздер: еңбек нарығы, жастар жұмыссыздығы, жұмысқа орналасу, жұмыспен қамту, экономикалық белсенді халық, жұмыссыздық деңгейі, мемлекеттің жұмыспен қамту саясаты.

Sabirova R.K., Kuzhiev B.S.,
Mukasheva A.D.

**Solutions to the problems of
unemployment among young
people in today's society**

The article deals with the social-economic problems of urban youth in our country. It is analyzed the statistics of youth unemployment.

The basic causes of unemployment among young people: lack of work experience, low wages, low konkurentoposobnost, the lack of jobs in the places of residence. We consider that Kazakhstan is among the world leaders in the number of students, confronted with a new problem, as the unemployment molo – dyh citizens with the presence of a professional diploma, who are not in demand in the specialty and do not want to work in other areas in the long term. It proposed to effectively address issues of employment need to take a number of measures, including legislative measures. In particular, it is necessary to develop a uniform system of interactions between employers, employment agencies and educational institutions.

The author also considered the government measures to improve the social-economic status of young people. There are recommendations on improving givenstate program on social ekonomik adaptation of youth in the cities.

Key words: labour-market, unemployment of young people, employment, employment, economic active naseleniyagosudarstvo, unemployment rate, policy of employment of population.

Сабилова Р.К., Кужиев Б.С.,
Мукашева А.Д.

**Пути решения проблем
безработицы среди молодежи
в современном обществе**

В статье рассмотрены социально-экономические проблемы молодежи городов нашей страны. Проанализированы статистические данные безработицы среди молодежи, проблемы занятости. Выявлены основные причины безработицы среди молодежи: отсутствие опыта работы, низкая заработная плата, низкая конкурентопособность, отсутствие рабочих мест в местах проживания. Рассмотрено, что Казахстан, находясь в числе мировых лидеров по количеству студентов, столкнулся с такой новой проблемой, как безработица среди молодых граждан с наличием профессионального диплома, которые не востребованы по специальности и не желают работать в других направлениях в долгосрочном периоде.

Предложено для эффективного решения вопросов трудоустройства принять ряд мер, в том числе законодательного характера. В частности, нужно разработать единую систему взаимодействий между работодателями, органами занятости и учебными заведениями. А Проанализированы принятые государственные мероприятия по улучшению социально-экономических статусов молодежи. Были предложены рекомендации по совершенствованию государственной программы социально-экономической адаптации молодежи города.

Ключевые слова: рынок труда, безработица молодежи, трудоустройство, занятость, экономически активное население, государство, уровень безработицы, политика занятости населения.

ЗАМАНАУИ ҚОҒАМДА ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ЖҰМЫССЫЗДЫҚТЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Кіріспе

Жастар – қоғам болашағы. Қазақстан экономикасының қазіргі, яғни өмір сүру сапасының төмендеуі, жастар денсаулығының сыр беруі, жастар арасындағы қылмыстың көбеюі, жастардың жеке тұлға ретінде қалыптасуы мен дамуына кедергілердің болуы, жанұяда айырылысу деңгейінің артуы, туу көрсеткішінің азаюы жағдайында өмірге енді қадам басқан жас буынға қатысты мемлекеттік саясаттың жүзеге асырылуының белсенділігі талап етіліп отыр. Жастар арасындағы жұмыссыздық заманауи қоғам үшін кез келген адамға әр жақты әсер ететін әлеуметтік-экономикалық мәселелердің бірі болып табылады. Жұмыссыздық деңгейі кедейшілік деңгейін арттырып қана қоймайды, сонымен қатар психологиялық соққы болып есептеледі. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясында және тағы басқа стратегиялық құжаттарында жастар саясатының негізгі ерекшеліктері мен олардан күтілетін нәтижелер аталған, сондай-ақ дамып келе жатқан Қазақстанның базалық ресурсы ретінде жастарға үлкен сенім мен жауапкершілік арттырылады. Жастарға арттырылған сенім мен үміт туралы «Мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасында» жақсы айтылған. Бұл құжатта: «...жастар – келешегіміздің негізі ретінде өз білімімен, жасампаз еңбегімен және күш-жігерімен өз болашағын құрудың жаңа мүмкіндіктерін алу қажет. Ол ХХІ ғасырда Жаңа Қазақстанның – дамыған, бәсекеге қабілетті және әлемдегі сыйлы мемлекетті қалыптастыруды белсенді жалғастыруы қажет» делінген [1].

Сондықтан да жастар арасындағы жұмыссыздық мәселесі көптеген пікірталастар мен зерттеу жұмыстарының зерттеу заты болып табылады. Еңбек нарығындағы жастардың жағдайын талдау қажеттілігі екі фактормен анықталады. Біріншісі, Қазақстанның еңбекке қабілетті тұрғындарының үштен бір бөлігін жастар құраса, екіншіден болашақ жастардың әрекетіне байланысты болып отыр.

Эксперименталды бөлім

Жастар арасындағы жұмыссыздық мәселесі отандық авторлардың жұмыстарымен қатар, ресейлік В.М. Власова (V.M. Vlasova),

Е.В. Неборский (E.V. Neborskiy) секілді авторлардың еңбектерінде кеңінен қарастырылған. Сонымен қатар Елбасының «Қазақстан 2020: болашаққа жол» Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасында да мәселені шешудің жоспарлары анықталған.

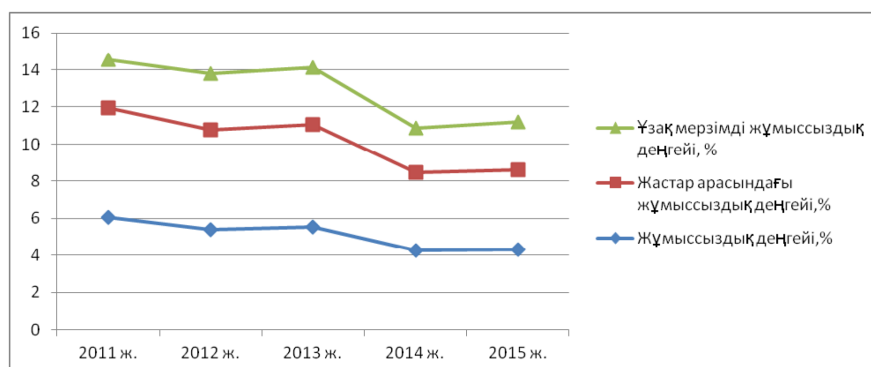
Зерттеудің әдістемелік негізі ретінде жалпы ғылыми, яғни талдау, жіктеу әдістерімен қатар, статистикалық талдау әдістері де қолданылды.

Нәтижелер және талқылау

Республикамызда әлеуметтік маңызы бар мәселе жұмыссыздықпен қатар өзгермелі нарық талаптарына жауап беретін білікті кадрлардың жетіспеушілігі де орын алып отыр. Жастардың белсенді және білімді бөлігі оқу орындарын аяқтаған соң жұмыссыздық статусына ие болады. Бүгінгі күнде жұмыспен қамту орталығына тіркелген жұмыссыздардың әрбір үшіншісі жоғары және орта кәсіби білімі бар жастар.

Заманауи нарық жағдайында кәсіпорын немесе басқа да ұйымдар басшылары бәсекенің жоғары деңгейін есепке ала отырып, уақыт және қаржы шығынын еңбек өтілі жоқ жас мамандарға жұмсағысы келмейді. Олар жұмысқа еңбек өтілі 3 жылдан жоғары, теориялық білімін тәжірибеге қолдана алатын, мақсатқа бағытталған шешім қабылдай алатын білікті мамандарды алғысы келеді. Сондықтан да тек жоғары білімнің болуы жұмысқа орналасуға кепіл бермейді. Ал Қазақстан Республикасы бойынша жалпы ұйымдар мен мекемелердің жалпы санының 16% ғана еңбек өтілінсіз жұмысқа алады екен. Сондықтан да жастардың жұмысқа мамандық бойынша орналасуын арттыру үшін дамыған елдер тәжірибесімен бөлісу қажет.

2014 жылы 47331 түлек жұмысқа орналасса, бұл көрсеткіш жалпы жұмысқа орналасқандардың 2,6% ғана құрайды. Ал 2015 жылы 1472000 түлектің тек шамамен 3% ғана жұмысқа орналасқан (1-сурет).

1-сурет – Жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі

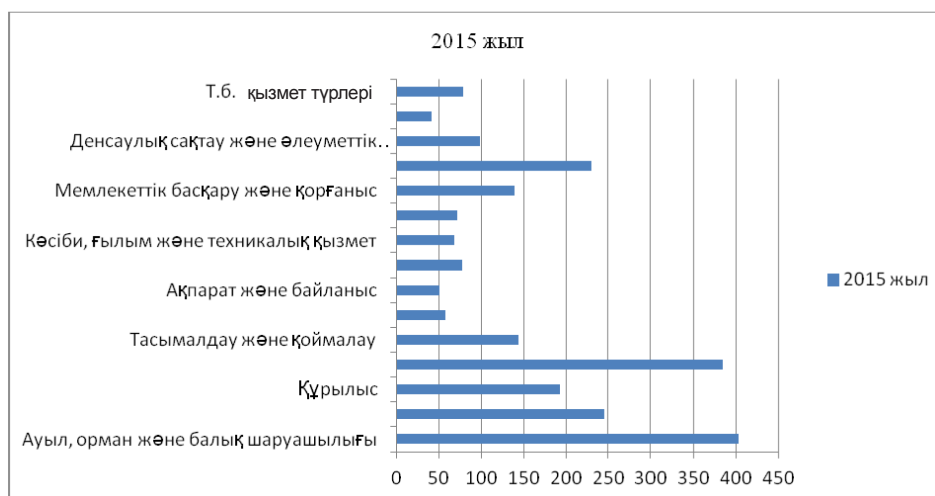
Кешегі ЖОО-ны бітірген түлектердің орта есеппен алғанда 19% -ы білім, денсаулық сақтау, қаржылық және сақтандыру қызметі, ақпарат және әкімшілік және қосымша қызмет аяларында жұмыспен қамтылған. Ең жоғары көрсеткіштер ауыл, орман және балық шаруашылығы, өнеркәсіп, оның ішінде өңдеу өнеркәсібі, білім беру салалары бойынша көрсетіп отыр (2-сурет).

Еңбек өтілінің болмауынан көптеген жастар қаржы керек болғандықтан басқа мамандық бойынша жұмыс жасауларына тура келеді. Мысалы, Атырау облысы бойынша ЖОО-ны бітіруші түлектердің 60% жұмыспен қамтылғанымен, оның 45% мамандығы бойынша жұмыс таба алмайды.

Қазақстандағы жастар арасындағы жұмыссыздықтың себептері:

- ЖОО-да алынған біліміне сәйкес бітіруші түлектерді жұмысқа орналастыру жүйесінің ұйымдастырылмауы;
- еңбек нарығына қажетті мамандар мен ЖОО-да оқытылатын мамандықтардың сәйкес келмеуі;
- жастардың білім деңгейінің бәсекегеқабилеттілігі деңгейінің төмен болуы және жас мамандарды жұмысқа алғанда жұмыс берушілердің тәуекелділікке баруы;
- жұмыс берушілердің еңбек өтілінсіз жұмысқа алмауы;
- жастардың еңбекақыға қоятын талаптарының жоғары болуы;

– жас мамандарды жұмысқа орналастыру бойынша еңбекпен қамтамасыз ету қызметінің қажетті бағдарламалық және қаржылық қамтамасыз етілмеуі.

2-сурет – Экономикалық қызмет түрлері бойынша жұмыспен қамтылғандар саны, мың адам

Сондықтан да жастардың біліктілігінің деңгейіне сәйкес келетін жұмыс түрлерін таңдауда тиімді шарттарды қалыптастыруға бағытталған шараларды жасақтау қажет. Осы бағытта мем-

лекетіміз қарқынды жұмыстарды атқарып келеді. Ресми түрде статистикалық мәліметтерге сүйенетін болсақ, келесі көрсеткіштерді алуға болады (1-кесте).

1-кесте – ҚР бойынша еңбек нарығындағы жастар саны

№	Көрсеткіштер	2013 жыл	2014 жыл	2015 жыл
1	Экономикалық белсенді халық, мың адам	2392,3	2445,0	2420,3
2	Жұмыспен қамтылғандар саны, мың адам	2259,6	2341,1	2316,4
3	Жалдамалы жұмысшылар, мың адам	1534,7	1673,8	1734,8
4	Өзбетінше жұмыс жасайтын қызметкерлер, мың адам	722,1	667,3	581,6
5	Жұмыссыздар, мың адам	132,7	103,9	108,7
6	Жастар жұмыссыздығының деңгейі, %	5,5	4,2	4,3
7	Ұзақ мерзімді жұмыссыздық деңгейі, %	3,1	2,4	2,6
8	Экономикалық тұрғыдан енжар (әрекетсіз) халық, мың адам	1565,1	1460,5	1446,3

ҚР Статистика Агенттігінің интернет материалдары [2].

Бұл кестеден көргеніміздей, жұмыспен қамтылғандар саны жылдан жылға артып отырған. Жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі 2014 жылы 1,3-ке төмендесе, 2015 жылы 0,2-ге артқан.

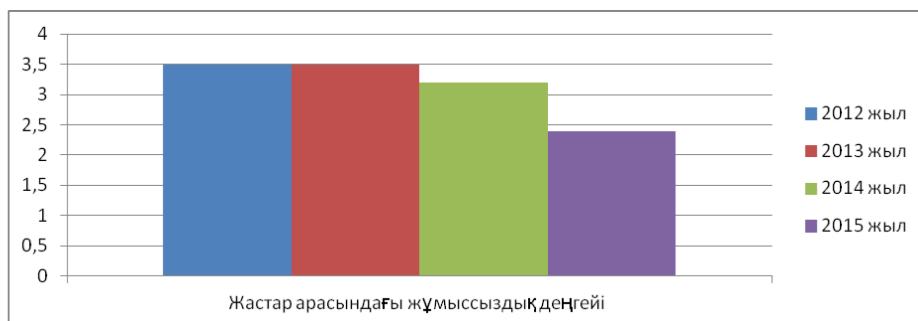
Жастар саясатының «Қазақстан жастары», «Жастар саясатының 2003-2004 жылдарға ар-

налған бағдарламасы», «Жастар саясатының 2005-2007 жылдарға арналған бағдарламасы» салалық бағдарламалары, сонымен қатар «Қазақстан Республикасында азаматтарды патриоттық тәрбиелеудің 2006-2008 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» іске асырылды.

Елімізде «Жасыл ел», «Дипломмен ауылға», «Жастар практикасы», «Жастардың кадрлық резервтері», «Мемлекеттік қызмет мектебі», «Жастар Отанға!» және тағы басқа ірі жобалар іске асырылуда. «Жас отбасы» категориясы үшін тұрғын үй алуға, оның ішінде «Қол жетімді баспана – 2020» бағдарламасы аясында жағдай жасалуда (2014 жылдан бастап 3000 пәтер 2020 жылға дейін).

Жас кәсіпкерлерге қолдау көрсететін «Іске сәт!» жастардың санасында еңбек құндылықтарын арттыру бойынша «Еңбекқор», табысты жас қазақстандықтың бейнесін танымал ететін «Отандастар», салауатты өмір салтын жастар арасында танымал ету үшін «Алға, Қазақстан!»,

жастар ортасында ғылымның мәртебесін көтеру және оларды инновациялық жобаларды әзірлеуге тарту үшін «ҚарқынKZ» жобалары іске қосылды (3). Қазақстан Республикасында жыл сайын еңбек нарығы мектеп және ЖОО-ны бітіруші түлектер қатарымен толығып отырады. Мектеп бітіруші түлектердің бір бөлігі жұмысқа орналасса, ал бір бөлігі ЖОО-ға түседі. Дипломдарын алған соң жалақысы жоғары жұмыс іздейді. Сондықтанда мемлекеттік бағдарламалардың қызметін жалақысы төмен болғандықтан қолданғысы келмейді. Статистика мәліметтеріне сәйкес жұмыссыз жастардың 20 пайызы жеке кәсібін ашуға қабілетті болғанымен, тек 5 пайызы ғана нақты шешім қабылдайды.

3-сурет – Жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі (Атырау облысы бойынша)

Ал Атырау облысы бойынша жұмыссыздық деңгейі 2012 жылмен салыстырғанда 1,1 пайызға кеміген (3-сурет). Бұл мемлекет тарапынан жасалып жатқан шаралардың нәтиже бергендігін көрсетеді. Дегенмен де нәтиже төмен көрсеткіш болып отыр. Сондықтан да келесі бағыттар бойынша жасалатын жұмыстарды жандандыру қажет:

- жастардың әлеуметтік-экономикалық бейімділігін арттыратын мәнді шараларға мемлекет тарапынан қолдау көрсетілуі тиіс;

- жұмыспен қамту мәселелеріне қатысты зерттеу жұмыстарын жүргізу;

- барлық өңірлерде жастарға арналған толыққанды ақпараттық, әлеуметтік қызметтерді қалыптастыруға бағытталған қызмет түріне негізделген барлық деңгейдегі әкімшіліктердің жастармен жұмыс құрылымын дамыту;

- кәсіби білім беру мекемелерінің түлектердің жұмыспен қамтылуына атсалысуы және оларды еңбек нарығына бейімдеу;

- жас мамандарға кәсіби және әлеуметтік дамыту жағдайларын жасау және еңбек нарығындағы әлеуметтік кедергілерді жою;

- бизнесті жүргізудің әртүрлі салаларындағы дағдыларды игеруге бағытталған жас кәсіпкерлерге білім беру бағдарламасын жасақтау;

- жас кәсіпкерлерді қолдау үшін жеңілдетілген несие механизмін ұйымдастыру;

- жұмыс берушілер, жұмыспен қамту органдары мен оқу орындары арасындағы өзара қарым-қатынастардың бірыңғай жүйесін жасақтау.

Еңбек нарығында кедергілерді жою үшін әлеуметтік бейімделудің әртүрлі бағдарламасын жасақтау қажет. Жастарды үнемі еңбек нарығындағы жағдайлармен қамтамасыз ету қажет. Еңбек нарығындағы ақпараттарды жастарға ұсынудың бір жолы мамандықтар туралы видеофильмдер дайындау қажет. Сонымен қатар жастарға нарықта қажетті кәсіби дағдылардың мазмұнын әлеуметтік желілерге үнемі жіберіп отыру қажет. Жұмыспен қамту орталығы ЖОО-мен байланыса отырып, келесілерді анықтау қажет: еңбек нарығына қажеттіліктерді болжау, студенттермен белсенді жұмыс атқару, еңбек нарығының нақты жағдайы туралы толық мәлімет алу. ЖОО-ғы жұмыспен қамту орталығымен,

жұмыс берушілермен, жастар саясаты орталығымен үнемі байланыста болу қажет.

Жастар арасында жұмыссыздық мәселесін шешуде шет елдердің тәжірибесін де қолдануға болады.

Швецияда мемлекеттік оқу орындарында орта және жоғары білім тегін беріледі. Бұған қоса Швецияда тұрғын үй мен оқу әдебиеттеріне берілетін стипендиядан басқа қосымша несие алуға болады. Бұл несиелер студент оқуын бітіріп, жұмысқа тұрғаннан кейін жалақысының 4% көлемінде сол қарызды қайтаруға аударылып тұрады. Швецияда жұмысқа орналасу және кәсіптік қайта даярлау мәселесі жергілікті еңбек нарығының ерекшеліктері мен бизнестің кадрлық тапсырыстары ескеріліп, жергілікті деңгейде шешіледі. Швецияда жастар істері және саясаты бойынша арнайы министрлік жоқ, сондықтан сала бойынша іс-шаралар түрліше министрліктер, ведомстволар және қоғамдық ұйымдар арқылы жүзеге асырылады.

Екіншіден, білімнің сапасы мен жетімділігі дұрыс әлеуметтендірілудің маңызды факторы ретінде орта мектепті бітіргеннен кейін жоғары білім беру теориялық тұрғыда Швецияның жастар саясатының басты бағыттарының бірі болып табылады [3].

Батыс Еуропаның кейбір мемлекеттерінде жалпы еңбек ресурстары мен жұмыспен қамтуды реттеудің бағыттарына толығырақ тоқталайық.

Швецияда жұмыспен қамтудың белсенді саясаты келесі мақсаттарға ие:

1) Жұмыс күшінің қоғамдық өндіріске қатысудың жоғары деңгейіне жету. Бұл мақсатқа жету қажет, себебі тек жеке өзін қамтамасыз етуге негіз құрып, көпшіліктің барлығы да өндіріске өзінің үлесін қосқан кезде ғана, әл-ауқатқа жету мүмкін.

2) Толық жұмыспен қамтылу. Швецияда ол еңбек нарығы саясатының негізін қалаушы мақсаты болып табылады. Еңбек ресурсынан уақытша ығыстырылған адамдар немесе жұмысты немесе оны орындау үшін қажетті білім алуы тиіс, бірақ ақшалай көмек емес деп саналады. Бұл салада, ұзақ мерзімді келешек тұрғысынан қарағанда, экономикалық негізделген шараларға артықшылық беріледі. Швецияда толық жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуге үш жүйе тартылған: тұрақты (қалыпты) қайта даярлау жүйесі, қоғамдық жұмыстарды ұйымдастыру жүйесі және швециялық ерекше жаңа енгізілім болып табылатын жастар тәжірибесінің жүйесі.

3) Жоғары құзырлылық және жеке тұлғаның даму мүмкіндігі. Швецияда құзырет мәселелері

бәсекелестік күрестегі жетістікке жетуде шешуші роль атқарады. Сондықтан ондағы ең басты мәселе – жақсы жұмыс істейтін, мектеп білімінің және жоғары дамыған жоғары білім мен ғылымның жүйелері болуы тиіс.

4) Барлық өңірлерде маңызды және бәсекеге қабілетті жұмыс орындарын құру.

АҚШ пен Швеция елдеріндегі еңбек нарығындағы жағдайларды салыстыра қарастырсақ, Швецияда АҚШ-қа қарағанда еңбек нарығы саясатының бағдарламасына жұмсалған шығындар үш еседен жоғары болғанымен, халықты жұмыссыздықтан қорғаудың белсенді шараларына жұмсалғаны екі есе – 70%. Швецияға қарағанда АҚШ-та жұмыспен қамтылғандар саны төмен, тек жас тобы ішінен 16-дан 19 жас аралығындағы жастардың жұмысқа қамтылуы Швеция және басқа елдерге қарағанда жоғары. Оның себебі, АҚШ-та мектептің жоғары сынып оқушылары мен студенттердің ішінде жұмыс жасайтындардың саны көп.

Швецияда еңбек нарығы тиімділігінің жоғары деңгейі басқа елдердегі дұрыс қойылған кәсіби бағдар және кәсіби оқытумен анықталады [4].

Қорытынды

Тұрақты қаржыландырылмағандықтан жастар арасындағы жұмыссыздықты жою бағытындағы жұмыстар қажетті деңгейде жүргізілмей отыр. Жас мамандарды ұзақ мерзімді жұмыспен қамтамасыз ету үшін жұмыспен қамту орталығының кеңес берушілерімен, білім беру мекемелерімен, жұмыс берушілермен үнемі байланыста болу қажет. Осы тараптардың әрқайсысы жас мамандардың өмірлік мүдделерінің қалыптасуына атсалысу қажет.

Жастар арасындағы жұмыссыздықтың негізгі себептері анықталды: жұмыс жасау тәжірибесінің жоқтығы, төмен жалақы, төмен бәсекеге қабілеттілік, тұрғылықты жерлерінде жұмыс орындарының болмауы. Қазақстан студенттер саны жағынан әлемдік көшбасшы қатарында болғанымен, кәсіби дипломдары бар жас азаматтар мамандығы бойынша талап етілмейді немесе олар ұзақ мерзімде басқа бағытта жұмыс жасағысы келмейтіндігінен жұмыссыздық қатарында.

Жұмыспен қамту мәселелерін тиімді шешу үшін бірқатар шаралар қабылдау, соның ішінде заңнамалық тұрғыда қабылдану керек. Атап айтқанда жұмыс берушілер, жұмыспен қамту органдары мен оқу орындары арасындағы өзара қарым-қатынастардың бірыңғай жүйесін жасақтау қажет деп ойлаймыз.

Әдебиеттер

- 1 «Қазақстан 2020: болашаққа жол» Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасы /<http://adilet.zan.kz/kaz/docs>
- 2 ҚР Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің материалдары/ ҚР Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми сайт
- 3 Власова В.М. Стабилизация занятости в условиях рынка. – М.: Экономист, 2004. – 301 с.
- 4 Неборский Е.В. Модели интеграции образования, науки и бизнеса в университетах США, Европы и Японии //Проблемы современного образования. – 2011. – №1. – 48-59 с.

References

- 1 «Kazakhstan 2020: bolashakka zhol» Kazakhstan Respublikasy memlekettik zhastar sayasatynyn 2020 zhylga deyingi tu-zhyrymdamasy /<http://adilet.zan.kz/kaz/docs>
- 2 KR Ul'tyq ekonomika ministr'ligi Statistika komitetinin materialdary / KR Ul'tyq ekonomika ministr'ligi Statistika komitetinin resmi sait
- 3 Vlasova V . M Stabilizatsia zanyatosti v usloviyah rynka – M: Economist, 2004.-301 s.
- 4 Neborskiy E.V. «Modeli integratsiy obrazovaniya, nauki i biznesa v universitetakh SShA, Evropy i Yaponii»// Problemy sovremennogo obrazovaniya. 2011.- №1.-48-59s.